

РОЗДІЛ III

БІЛОРУСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 94 (476)

Ніна Борсук

АСАБЛІВАСЦІ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ ПУБЛІЦЫСТЫКІ ВА ЎМОВАХ 20–30-Х ГГ. XX СТ. НА ТЭРЫТОРЫІ БРЭСТЧЫНЫ

Акрэслена роля перыядычных выданняў у выхаванні палітычнай і нацыянальнай самасвядомасці жыхароў Берасцейшчыны. Паказана, як аб'ектыўнае асвятленне падзей на тэрыторыі БССР выклікала ў заходнікаў розныя адносіны да савецкай улады і да барацьбы супраць каланіяльнага прыгнёту. Звяртаецца ўвага на рэлігію, што спрыяла захаванню ў непарушнасці духоўнай культуры народаў.

Ключавыя словы: публіцыстыка, функцыянаванне, паланізацыя, самасвядомасць, індыфірэнтнасць, заходнікі, нататка.

Борсук Н. Особливості функціонування публіцистики в умовах 20–30-х рр. XX ст. на території Брестейщини. Окреслена роль періодичних видань у вихованні політичної і національної свідомості мешканців Берестейщини. Показано, що об'єктивне освітлення подій на території БРСР викликало у західняків різне ставлення до Радянської влади і до боротьби проти колоніального пригнічення. Береться до уваги релігія, яка сприяла знищенню духовної культури народів.

Ключові слова: публіцистика, функціонування, полонізація, свідомість, індіферентність, західняки, нотатки.

Borsuk N. The Peculiarities of the Functioning of Publicism in the Conditions of the 20s – 30s of the 20th Century on the Territory of Brest Region. A review of the role of periodicals in fostering the political and national consciousness of Brest region residents. An objective interpretation of events on the territory of the BSSR which aroused various feelings towards the Soviet Government and struggle against colonial oppression is given. Special attention is devoted to religion which favoured the preservation of the integrity of the nations' cultural wealth.

Key words: publicism, functioning, colonisation, consciousness, indifference, Westerners, newspaper satire, sketches.

---

* Ця та інші статті білоруською мовою друкуються в авторській редакції
© Борсук Н., 2008

Вывучэнню дадзенай тэмы як за савецкім часам, так і сёння не надаецца дастаткова ўвагі. Адна з галоўных прычын, што спрыяла такому становішчу, як нам здаецца, кроецца ў самой прыродзе тагачаснага рэжыму ўлады. Кнігамі „Паэзія змагання”, „Час і песні”, „М. Танк. Нарыс жыцця і творчасці” У. Калеснік першым пачынае размову пра літаратурнае жыццё-быццё ў былой Заходняй Беларусі. З часам становішча мяняецца ў лепшым накірунку. Аспектамі развіцця рускай культуры ў перыяд 1921–1939 гг. непасрэдна займаецца даследчыца В. Швайко, праблемы асветы на Палессі пасля ўключэння заходнепалескага рэгіёна ў склад Польшчы цікавіцца А. Вабішчэвіч. Канцэптэуальнага даследавання па акрэсленай праблематыцы покуль не з’явілася. Дадзены артыкул – спроба асэнсаваць асаблівасці функцыянавання публіцыстыкі ва ўмовах 20–30-х гг. XX ст. на тэрыторыі Брэстчыны. Аўтар ў ходзе свайго даследавання абапіраецца на матэрыялы газет, часопісаў, што выходзілі на тэрыторыі Брэстчыны альбо шырока тут распаўсюджваліся.

Беларускія землі неаднойчы на працягу гісторыі выкарыстоўваліся ў якасці разменнай манеты. У 1944 г. за абяцанне польскіх камуністаў далучыцца да „сацыялістычнага лагера” мы заплацілі Беласточчынай. У 1921 г., згодна Рыжскаму дагавору, якім завяршылася так званая польска-савецкая вайна, заходнія землі Беларусі, у тым ліку і Берасцейшчына, адышлі да Польшчы. Нягледзячы на тое, што ў вышэйназваным пагадненні польскія ўлады абяцалі паважаць і шанаваць правы нацыянальных меншасцей, якія ўвайшлі ў склад іх дзяржавы, беларусы, украінцы, рускія і інш. народы фактычна апынуліся ў становішчы падняволеных. У чарговы раз пачаўся працэс паланізацыі краю. Гэта, зразумела, выклікала незадавальненне і пратэст мясцовага насельніцтва. Лепшыя прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі, аб’яднаўшыся, актыўна ўключыліся ў вызваленчы рух. Яны надавалі важнае значэнне перыядычным выданням.

Першы нумар газеты „Под небом Полесья” (1931 г.) надрукаваны ў Пінску. Выданне рускага штотыднёвіка, тыражом у 500 экзэмпляраў, наладзіла група маладых людзей, вядомая пад псеўданімам „група поэтов”. У якасці эпіграфа да газеты былі выкарыстаны словы А. Талстога: „Над вольной мыслью Богу не угодны / Насилие и гнёт, / Она в душе рождённая свободно, / В оковах не умрёт!” Рэдакцыя

газеты „Под небом Полесья” ўжо ў першым нумары (артыкул „Первый шаг”) наступным чынам сфармулявала задачу, што стаіць перад органам рускай думкі на Палессі: „Слившись воедино, мы явили бы собой нечто цельное, имеющее своё лицо и голос. Молча идя в разные стороны, каждый своим путём, мы распылим по дороге всё своё ценное – национальность нашу, наши мысли, идеи, энергию – и в конце концов окажемся ненужными и чужими не только своей Родине, но даже и самим себе”. Невыпадкова ўсе ўладальнікі прыватных пінскіх друкарань, хвалючыся за лёс сваіх блізкіх, вымушаны былі адмовіць рэдакцыі штотыднёвіка ў супрацоўніцтве. У выніку – другі нумар газеты надрукаваны ў Вільні, у беларускай тыпаграфіі ім. Ф. Скарыны. Нягледзячы на неспрыяльныя ўмовы (дух часу яскрава выяўлены ў апавяданні „Вместо фельетона”.– № 2 за 1931 г.), газета выходзіла рэгулярна. Да гонару журналістаў неабходна дадаць, што яны ўмела працавалі з сабраным матэрыялам, умелі зашыфроўваць свае думкі. Для параўнання пагартаем газету „Сила” (Львов, 1930–1931 гг.), на старонках якой нам сустрэнецца значная колькасць белых плямаў, на якіх рукой выдаўцоў пазначана: „Сконфісковано”. Па перакананні рэдакцыі „Под небом Полесья”, самы цяжкі грэх – гэта няўменне ў складаных умовах жыцця “на чужыне” захаваць свой нацыянальны твар. У раздзеле „Пинская жизнь” (газета „Под небом Полесья”. – № 2 за 1931 г.) знаёмімся з бяскрыўднай, на першы погляд, інфармацыяй пра перапіс насельніцтва. Выдаўцы газеты ўжо не першы раз паведамляюць чытачам пра своеасаблівую пабудову анкеты-ліста. У ёй адсутнічае графа нацыянальнасць, ёсць толькі – родная мова. Як бачна, улады ішлі на хітрыкі. Каб дапамагчы мясцоваму насельніцтву прыняць правільнае рашэнне, невялічкая па аб’ёму нататка завяршаецца наступным сказам: „Для русских перепись населения в Польской республике является экзаменом нашего политического и национального самосознания”, у падтэксе якога выразна гучыць адказ на пытанне: што неабходна рабіць рускаму насельніцтву, каб выжыць, выстаяць, захаваць сваю самабытнасць.

Кожны чарговы нумар „Под небом Полесья” з нецяпеннем чакала мясцовае насельніцтва, якое з чарговым нумарам газеты магло пазнаёміцца ў грамадскай чытальні, што была адкрыта ў Брэсце ў 1930 г. намаганямі Рускай дабраўторнай суполкі. Асаблівай папулярнасцю

штотыднёвік карыстаўся сярод асоб рускай нацыянальнасці і праваслаўнага веравызнання.

Рэдакцыя газеты „Брест над Бугом”, безумоўна, прызнавала неабходнасць выдання газет і часопісаў на мовах нацыянальных меншасцей. Згодна статыстычным дадзеным (перапіска 1921 і 1931 гг.), беларусы складалі 65 % (паводле І. Несцяровіча) альбо 67 % (паводле У. Палуяна) насельніцтва Заходняй Беларусі (палякі – 15%, украінцы – 4%, яўрэі – 11%, літоўцы – 2,5 %, рускія – 2 %” [5, 41]. Тым не менш, рэдакцыйны савет грамадска-палітычнага выдання прыняў рашэнне выдаваць газету на рускай мове, „как большинству понятной”: „... дать населению возможность иметь газету на понятном языке, из которой без труда и переводчиков, мог бы каждый узнать о всех происходящих событиях, об общественной и политической жизни как в Польше, так и заграницей” (газета „Брест над Бугом” ад 20 лістапада 1927 г.).

Беларускаму чытачу імпанаваў жывы, бадзёры дух культурна-практычнага і літаратурнага выдання „Летапіс Таварыства Беларускай Школы”. Шэраг аналогій узнікае у сувязі з выхадам часопіса „Маладая Беларусь”: „Маладая Францыя”, „Маладая Нямецчына” на чале адпаведна з В. Гюго, з Гэйне... У згуртаванні беларускіх літаратурных сіл бачыць сваю мэту рэдакцыя часопіса „Калоссе”. Па гэтай прычыне на старонках перыядычнага выдання змяшчаюцца творы пісьменнікаў не толькі Заходняй, але і Усходняй Беларусі (М. Лужаніна, К. Чорнага і інш.), а таксама грунтоўныя рэцэнзіі, якія спрыяюць творчаму сталенню мастакаў слова (напрыклад, рэцэнзія М. Танка на кнігу М. Машары „Падарожжа” / гл. артыкул „Падарожжа і бездарожжа” ў часопісе „Калосьсе” за 1936 г., № 1). М. Танк вызначае адметнасць мастацкай манеры аўтара кнігі „Падарожжа” – „пластыку вобразаў”. Ці не таму верш „Званар” робіць уражанне, быццам бурай раскалыханы „магутны звон б’е безперастанку, кліча на бой на перамогу!” Не застаўся па-за ўвагай рэцэнзента слабы бок творчасці М. Машары, які здольны бачыць „поле, парослае аўсамі, жытам”, але не заўважае людзей, што „яго мазольна абрабляюць”.

Барацьбу за душу беларускага чытача веў часопіс „Наша воля”, што выходзіў у Вільні. На старонках незалежнага двутыднёвага выдання ад 15 сакавіка 1936 г. быў рэпрэзентаваны беларускі

лемантар Сяргея Паўловіча – „Першыя зярняткі” для хатняга навучання і саманавучання.

Артыкул „3 вечара беларускай паэзіі і песні” пераносіць чытача ў тыя далёкія трыццатыя, калі беларусы – М. Танк, М. Машара, М. Васілёк, Хв. Ільяшэвіч, П. Пестрак, М. Засім і інш. – вымушаны былі даволі працяглы жыццёвы перыяд затраціць на тое, каб асэнсаваць сацыяльнае становішча заходнікаў і прадоўжыць змаганне разам са сваімі землякамі за нацыянальную ідэю ўжо ў новых гістарычных умовах. На святочную вечарыну прыйшлі, прыехалі прадстаўнікі як старэйшага пакалення, так і моладзь, сярод якой былі таленавітыя паэты, якіх, як паведамляецца на старонках „Нашай волі”, адправілі аднавяскоўцы ў Вільню ў складчыну. З удзячнасцю слухалі ўсе прысутныя верш „Нашым паэтам”, напісаны непасрэдна да гэтага мерапрыемства паэтам з Пружаншчыны М. Засімам. Беларuskія песні ў выкананні хору пад кіраўніцтвам Р. Шырмы натхнілі ўдзельнікаў вечарыны на спяванне беларускага гімна „Адвеку мы спалі”. Красу жыцця, змагання адчула „думаючая моладзь” (па вызначэнні рэдакцыі) у вершах М. Машары („Званар”, „Маладая Беларусь”), М. Танка („Спатканне”, „Да дня”, „Першы снег”): „Жыць нам прыйшлося вялікімі днямі, на пераломе жалеза і песень...” Адгалоскі беларускіх сялянскіх ніў прынес на вечар у паэтычных радках М. Васілёк. „Выключнай артыстычнасцю” вызначылася паэтычнае слова песняра Хв. Ільяшэвіча. Праведзеная вечарына паказала, што „нетры беларускага народу нямала крыюць у сабе геніяў літаратуры. Але на дзікай глебе цемры яны або зусім не ўзыходзяць, або пры браку кніжнага слова, узыйшоўшы, марнуюцца, як зерне, пасеянае на скале”, – да такой высновы прыходзіць аўтар артыкула, што выступае пад крыптонімам А. Па гэтай прычыне, ні мы, чытачы, ні супрацоўнікі „Нашай волі” не пагаджаюцца з пазіцыяй Ст. Станкевіча, які глядзіць на беларускую паэзію як на падгалосак польскай (артыкул „Пра што такое баламуцтва”). Бяспрэчна, літаратура, асабліва першай паловы XIX ст., развівалася пад уплывам польскай традыцыі, але ж не толькі польскай. Тым не менш, творчасць Я. Коласа, пісьменнікаў нашаніўскай пары і г. д. – гэта „самабытнае магутнае выяўленне творчае сілы беларускай душы”. Цэлых тры старонкі газеты было адведзена на асвятленне вечара беларускай паэзіі і песні. Як бачна, рэдакцыя выдання „Наша воля” такім чынам акрэсліла важную ролю культурна-асветніцкіх

мерапрыемстваў у барацьбе за шчаслівую будучыню народа, у духоўным удасканаленні асобы на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Падобнага роду вечарыны, сустрэчы моцна напалохалі польскія ўлады, але не свядомых барацьбітоў, хаця кожны раз, каб наладзіць вечарыну, ім неабходна было ісці за спецыяльным дазволам на пастарунак.

Традыцыі ўкраінскага культурна-асветніцкага руху на Берасцейшчыне падтрымлівала таварыства „Просвіта” (афіцыйна зарэгістравана ў Брэсце ў сакавіку 1923 г. намаганнямі пасла В. Дзмітрыюка), традыцыі якой у наш край прынеслі салдаты-ўкраінцы палка імя Т. Шаўчэнкі яшчэ ў 1916 г. Намаганнямі таварыства былі адчынены бібліятэкі-чытальні, арганізаваны хор, драмгурткі, у Брэсце з 1924 г. працавала прыватная 7-класная ўкраінская школа. Закон „Аб мове і арганізацыі школьнай справы для нацыянальных меншасцей” ад 31 ліпеня 1924 г. ніколі не аслабіў пазіцыі польскіх школ. У дачыненнях да няпольскіх шырока выкарыстоўваліся паліцэйска-адміністрацыйныя меры. Зачыняючы беларускія, украінскія школы ўлады спасылаліся на нізкі ўзровень навучальна-выхаваўчага працэсу, недастатковую кваліфікацыю педагагічных работнікаў, недахоп настаўнікаў, слабую матэрыяльную падтрымку з боку насельніцтва і г. д. Немалое значэнне польскія ўлады надавалі кадраваму пытання. У навучальныя ўстановы накіроўваліся пераважна настаўнікі-палякі. Адначасова польскі друк, у прыватнасці „Ilustr. Kurjer Codzien”, заклікае польскіх настаўнікаў працаваць актыўна ў школах на Ўсходніх Крэсах – там, дзе „дзікае маскоўскае гаспадаранне, насілле Мураўёва і бальшавізма знішчыла набыткі цэлых польскіх пакаленняў”. Беларусы, рускія, украінцы, у сілу цяжкага матэрыяльнага становішча, вымушаны даваць сваім дзецям адукацыю і выхаванне ў польскіх школах. Перадавая інтэлігенцыя выразна ўсведамляла, што страчваю родную мову, дзеці адначасова губляюць нацыянальнасць. У выніку могуць знікнуць духоўныя набыткі папярэдніх пакаленняў, адкуль нашчадкі чэрпаюць сілы для свайго нацыянальнага і духоўнага росту. Татальнае насаджэнне польскіх школаў не магло не выклікаць негатыўнай рэакцыі з боку няпольскага насельніцтва.

Гэтую простую ісціну выразна ўсведамляў украінскі паэт, наш зямляк У. Кітаеўскі. Ён закончыў месячныя курсы і працаваў настаўнікам ў школе ў вёсцы Свышчы, падтрымліваў сувязі з дзеяча-

мі з „Просвіты”. На тэрыторыі Берасцейшчыны шырока распаўсюджваўся часопіс „Вікна”, на старонках якога адбылося творчае сталенне У. Кітаеўскага [3, 151–164].

Яго паэтычны свет пераліваецца ўсімі барвамі і гукамі жыцця, пастаянна абнаўляецца. Гэта ўзнёслы свет простых чалавечых радасцей, смутку, трывог, турбот. Жывуць у ім сейбіты, жняцы, рабочыя, качагары, беспрацоўныя – людзі, поўныя ўсведамлення годнасці і разумення праўды: „Ласкі не ждемо / і остимо в серці / впертый, розпучливы зрив” (верш „Безробіні”). Прыродныя рэаліі дапамагаюць выявіць перажыванні лірычнага героя. „Наші думкі нестримані / збіраюцца в хмару одну – / вихрями, буряма, злівама / думкі ці на землю впадуть” (верш „На ростання”). Верш „Місто” ўжо не проста назіранне над жыццём горада, а аўтарская канцэпцыя, згодна якой горад паглынае, разувасабляе асобу. Тут прадчуванне тых праблем урбанізацыі, якія на пачатку стагоддзя ледзь пазначаліся. У вершы „Бацьківщина” спрэсаваны вопыт паэтавага пакалення, што прайшло вайну. У час першай імперыялістычнай У. Кітаеўскі служыў у царскай арміі. Двойчы быў паранены. Навучыўся нават пісаць левай рукой. Менавіта гэтым часам датуецца першыя выступленні паэта ў друку. Паэзія У. Кітаеўскага – гэта перш за ўсё пратэст, узмоцнены, узбуйнены, супраць інертнасці, застойнасці, пакорлівасці. Рабскае існаванне альбо смерць? Выбар зроблены: „Стражданне своё всі в змаганні забути, / Щоб смерцю родити Життя!” (верш „Схід”).

Перыядычны друк 20–30-х гг. звяртае ўвагу інтэлігенцыі на рэальную сілу рэлігіі, што здольна нацыянальна аб’яднаць народ, даць яму магчымасць захаваць у непарушнасці сваю культуру, побыт нават у самых неспрыяльных умовах. З гэтых пазіцый асэнсоўваецца паведамленне аб сустрэчы Блажэннейшага Мітрапаліта Дыянісія з дэлегацыяй Прэзідыума Савета Саюза Рускіх меншасцей у Польшчы, на якой абмяркоўвалася пытанне аб выкладанні Закона Божыя праваслаўным вучням пачатковых і сярэдніх школ Польшчы („Под небом Полесья” за 1931 г., № 6).

Жорсткія экзекуцыі савецкіх органаў на тэрыторыі БССР аб’ектыўна і шырока асвятляліся на старонках заходняга перыядычнага друку. Выдаўцы грамадскага і літаратурнага часопіса „Голас праўды” (Вільня) паставілі перад сабой наступныя задачы: 1) аб’яднаць жахароў

Савецкай Беларусі супраць крывавага тэрору, проці ўсяго таго, да чаго здольна камуністычная „культура”; 2) паказаць звярыную сутнасць людзей, што запанавалі на нашых усходніх землях і якія хочуць накінуць нам сваю ўладу і тут; 3) крывавая ахвяра няхай спрычыніцца да ацвяразеньня тое часткі нашага грамадства, якое пакладае нейкія надзеі на Камуністычны Ўсход. „Няхай кожны ведае, якія краскі растуць на грунце камуністычнай культуры” („Голас праўды” ад 20 кастрычніка 1931 г.).

Чытач „Голасу праўды” меў магчымасць пераканацца, што бальшавізм быў самым жорсткім ворагам інтэлігенцыі, бо яна, лічылася, індывідуалістычная – супрацьлегласцю калектывізму. Невыпадкова хваля рэпрэсій захапіла перш-наперш самую таленавітую, творчую частку грамадства. З болей заходнебеларускі чытач успрыняў інфармацыю (газета „Голас праўды” (Вільня) ад 20 кастрычніка 1931 г.) пра крывавае забойства праф. У. Ігнатоўскага па загаду Менскай „чрэзвычайкі”, пра арышты рэктара БДУ праф. Пічэта, акад. Некрашэвіча, інш. Змешчаныя на старонках газеты факты – гэта не плён фантазіі рэдакцыі газеты. Артыкул напісаны на матэрыяле сведак, якія сядзелі разам з У. Ігнатоўскім у лёхах Мінскага ГПУ.

Дзе асоба, там свабода духу, там краса, рамантызм, сімвалізм, мадэрнізм і г. д. – тая сістэма гістарычна абумоўленых творчых прынцыпаў, якімі мастакі слова кіруюцца пры адборы, абагульненні і ацэнцы жыццёвых з’яў, але якая не трапляла пад нарматыўнасць. Таму і забаранялася. У сувязі з гэтым прыгадаем фельетон „Случай с класікамі” (газета „Меч” (Варшава) ад 22 чэрвеня 1939 г.). З пэўнай доляй іроніі Л. Ленч расказвае пра выпадак з класікамі рускай літаратуры. Студэнт літаратурнага факультэта Маскоўскага педагогічнага інстытута рыхтаваўся да экзамену па рускай літаратуры XIX ст. і выпадкова задрамаў над тоўстым сшыткам з лекцыямі праф. Кубікава. У сне да яго прыходзіць невядомы стары чалавек: „Счастлив, кто посетил сей мир / В его минуты роковые, / Его призвали все благия / Как собеседника на пир”.

– Тютчев Фёдор Иванович, – прадставіўся пісьменнік.

Спалоханы студэнт паглядзеў на пісьменніка, адчуваючы, што няздольны падтрымаць размову, вінавата прамовіў: „Вас выкрэслілі з праграмы, акуратненька перад экзаменам, а з вамі яшчэ дваццаць пісьменнікаў грымнулася”. Студэнт заўважыў збянтэжанасць Фёдара

Іванавіча і паспрабаваў супакоіць пісьменніка: „Ф. Дастаеўскі і то не крыўдуе. А на Гоголя замахнуўся нават сам наш загадчык кафедры, па перакананні якога студэнту дастаткова ведаць толькі два творы пісьменніка”.

– Тараса і Бульбу, – яхідна ўсміхаясь, пацікавіўся Цютчаў.

– Да, нет. Увогуле – два творы.

Прадстаўлены фельетон змешчаны ў раздзеле „Большевики о себе”. Ён быў перадрукаваны з газеты „Правда” ад 07.07.1939 г. Як бачна, працэс дээстэтызацыі, дэгуманізацыі літаратуры з другой паловы 20-х гг. і да XX з’езда КПСС, ды і час ад часу пасля яго быў рэальнасцю. Знішчыць, забараніць творчасць пісьменнікаў, літаратурныя набыткі якіх дапамагалі прыхільнікам іх таленту жыць годна, прыгожа, – такое рашэнне ў 30-я гады прымалася без тлумачэння прычын няміласці да таго ці іншага літаратара. Рэпрасаваць творчасць пісьменніка мог любы вучоны педант. У гэтай ролі ў вышэйразгледжаным артыкуле выступае нейкі прафесар Кубікаў. Менавіта ён прапануе студэнту для асэнсавання падчас семінарскіх заняткаў праблему „Искусство – это извращение действительности”. Ні на хвіліну не сумняваліся нашы папярэднікі, што імёны Бацюшкава, А. Фета, М. Багдановіча, А. Гаруна будуць вернуты ў вузаўскія праграмы. На жаль, сёння мы ў чарговы раз назіраем за працэсам пошуку і знішчэння „ворагаў”, бо інакш як можна патлумачыць забарону вывучаць у школе творчасць Н. Арсенневай, Л. Геніюш, М. Сяднёва.

Нельга абысці ўвагаю і той факт, што польская прэса актыўна займалася антысавецкай прапагандай. Больш таго, карныя экспедыцыі нават супраць дэпутатаў польскага сейма, забойствы і арышты рэвалюцыянераў, жандармскія пагромы мірнага насельніцтва ў гарадах і вёсках мелі свае вынікі. Частка людзей індывідуальна адносілася да палітычных падзей. Нават былі і тыя, хто пад уплывам буржуазнай агітацыі, выступалі супраць Саветаў. У гэтым, на наш погляд, кроецца адна з прычын падзелу насельніцтва Заходняй Беларусі на тых, хто ў час Вялікай Айчыннай вайны ваяваў за Саветы, супраць фашыстаў, і тых, хто спадзяваўся рэалізаваць ідэю будаўніцтва беларускай дзяржаўнасці пры падтрымцы фашыстаў. Гэтаму, бясспрэчна, спрыяла і чыстка Заходняй Беларусі ад „антысавецкіх элементаў”, якая распачалася пасля аб’яднання беларускіх

зямель у склад БССР. Спадзяванні С. Хмары, Хв. Ільяшэвіча і інш., як хутка яны змаглі самі пераканацца, аказаліся марнымі і ілюзорнымі. Арганізатар ТБШ, рэдактар трох турэмных часопісаў, ініцыятар утварэння Беларускай гімназіі ў Пінску С. Хмара прымаў у час вайны актыўны ўдзел у арганізацыі Брыгады Беларускае Самаабароны. Пасля вайны вымушаны быў эміграваць у Канаду, дзе разгарнуў кіпучую дзейнасць па стварэнні беларускіх аб'яднанняў, часопісаў. Цікавейшы паэт Заходняй Беларусі Хв. Ільяшэвіч, на рахунку якога было тры зборнікі, выдадзеныя ў Вільні, у гады нямецка-фашысцкай акупацыі працаваў рэдактарам газеты „Новая дарога”, што выходзіла ў Беластоку. Таксама вымушаны быў эміграваць.

Заходняя Беларусь была часова анексаванай тэрыторыяй у выніку захопніцкіх ваенных дзеянняў. З гэтым не магла пагадзіцца свядомая частка заходнікаў, якія мелі гістарычнае і маральнае права весці жорсткую барацьбу супраць каланіяльнага прыгнёту.

У пачатку 30-х гг. актыўна ўключыўся ў падпольную дзейнасць М. Танк. Працаваў інструктарам ЦК камсамола Заходняй Беларусі. Шмат разоў яго арыштоўвалі і прыгаворвалі да розных тэрмінаў турэмнага зняволення. Знаходзячыся ў Лукішскай турме, М. Танк паклаў пачатак выданню рукапіснага часопіса „Краты”, рэдактарамі якога пазней былі П. Пестрак, В. Таўлай і інш. Многія вершы М. Танка захаваліся, дзякуючы зняволеным, якія завучвалі іх на памяць і выносілі на волю. На вечары беларускай паэзіі і песні, як паведамляе газета „Наша воля” ад 15 сакавіка 1936 г., быў прачытаны верш-прысвячэнне М. Танку „Песьняру” С. Гаротнага: „Лірнік таёмны, дагэтуль нязнаны / Па струнах ударыў рукой. / І ўсіх, хто душой быў дагэтуль заспаны / Чаруе ён песняй сваёй”.

У паэтычным творы вызначаецца галоўнае прызначэнне творчасці М. Танка заходнебеларускага перыяду – абуджаць ад сну працоўны люд, „каб зьмеў ён нарэшце сьлед гора пакутны / І волі спаткаў ён вясну”. Змест вершаў „Паслухайце, вясна ідзе...”, „На пероне”, „Калі няма на свеце маёй мовы...” пераконваюць чытача, што менавіта нацыянальна-вызваленчы рух жывіў творчасць аўтара зборніка „На этапах”.

М. Танк высока цаніў вершы ўкраінскага паэта, сябра па партыі А. Гаўрылюка [3, 241–247], [4, 197–237] (абодва яны былі членамі КПЗБ). Мужныя людзі пераможцамі прайшлі праз усе кругі пекла,

створанья панскім рэжымам. Бялападляская турма, куды трапіў А. Гаўрылюк у 18-гадовым узросце разам са сваім бацькам, а пазней – віленская і брэсцкая, канцлагер Бяроза, прадвеснік фашысцкіх лагераў смерці, які двойчы ўрываўся ў жыццё маладога чалавека, загартавалі яго дух. Паэма „Песня з Бярозы” – гэта абвінаваўчы акт злачынствам, накіраваным супраць чалавецтва. Твор нарадзіўся ў канцэнтрацыйным лагеры без паперы. Першыя главы паэмы завучыў на памяць сябар А. Гаўрылюка па заключэнні, які, будучы вызваленым, вынес іх на волю і запісаў. Уяўленні аб нечалавечых умовах, у якіх стваралася паэма, паглыбляецца ў вершы А. Гаўрылюка „Картуз-Бяроза”: „Не інвалід з іржаваю ручыцай, / А грозны кулямёт вартуе з вежаў стала. / І дрот кальчасты нас аплёў – аскал ваўчыцы, / Ды паліцмана зрок – трутлівы нібы жала”. Цытата з верша ўкраінскага паэта пададзена ў перакладзе С. Хмары, які адразу пасля напісання паэтычнага твора здзейсніў яго пераклад у час вячэрняй палежанкі пад нарамі. Яшчэ Ф. Дастаеўскі ў „Мёртвым доме” заўважыў, што, шукаючы ратунку ад псіхічнай смерці, катаржане выдумвалі сабе пэўную жыццёвую мэту, часам нікчэмную і пустую, як, напрыклад, сабраць грошы на папойку. Гэта лякарства дапамагала. Калі весці размову пра зняволеных лагера „Картуз-Бяроза”, то справу неабходна весці і аб псіхічнай, і аб ідэйнай самаабароне. І тут патрэбна не ўмоўная мэта жыцця, а сапраўдная, узнёслая. Палітычныя турмы буржуазнай Польшчы мелі такі вопыт. Напрыклад, у канцэнтрацыйным лагеры існавала літаратурная суполка паэтаў. У яе ўваходзілі ўкраінец А. Гаўрылюк, беларусы С. Хмара, Я. Трактар (Пронька), ліцвін – Езас Кекштас. Каб адпачыць ад нервовай напругі за дзень, каб пазбавіцца хоць на нейкі час ад думак пра здзекі, біццё, глум, творчыя людзі збіраліся на „шаптаныя рэфераты”, так у жарты называлі зняволеныя свае вячэрнія палежанкі. Тэрор ламаў не толькі рэбра, але і сумленне. Панавалі даносы, слабыя рабіліся даношчыкамі катаў. Ці не таму лірычны герой паэмы з гонарам заяўляе, што „сваю вернасць” Радзіме, сябрам, родным ён пранёс „бы келіх, над праваллем вагання і здрады. / Знаю голас суровы і строгі, / знаю радасць грамадзяніна”. Невыпадкава паэма ўспрымаецца як прысвячэнне роднаму сыну. Менавіта яму расказвае паэт пра паўстанне на Палессі. А. Гаўрылюка асабліва не палохаюць думкі аб смерці. Ён верыць, што распачатую ім справу працягне сын. Ні маёнткі, ні

грошы завяшчае аўтар паэмы дарагому чалавеку, а „любоў да людзей і да свету”: „Свет ліхі толькі гадам бяскрылым, / Што калечна жывуць сам-сабою, / І страшыць іх ганебна магіла, / Бо ўрве ўсё, што зместам было ім. / Мы ж усміхаемся смерці ў вочы / І, спакойныя, крочым на страты: / мы – то шлях, што людзей кліча з ночы, / пераможна вядзе нат праз краты”.

Лірычнага героя паэмы ні на хвіліну не пакідаюць думкі пра маці, якую ён пяшчотна называе „мамуся, галубка сівая”. Дарагі чалавек не асуджае сына, што „пакінуў няўцешную маці, / і – як ёсць – на жыццёвыя скалы / сваё цела панёс разбіваць ён”. Герой А. Гаўрылюка ўпэўнены, што матуся ў хвіліны развітання ў словах „бывай ты” чуе „больш любові, пяшчоты, пашаны, / як у сынкоў, што не выцягнеш з хаты / і што бояззю край свой паганяць”. У хвіліны самоты душа палітвязня ірвецца да каханай, доўгае турэмнае зняволенне так мала пакідала надзей на асабістае шчасце: „увесь на векі табою працяты, / да калень прыпадаю, – ты чуеш, / о мая ты, мая ты, мая ты!” У засценках Каргуз-Бярозы змагароў падтрымлівала песня пра бунтарную Брэстчыну („Шырока Брэстчына, працоўныя ўсе масы, / Нас панскі гнёт з’яднаў у барацьбе, / І клічуць нас з магілаў брацця нашы, / Наперад, Брэстчына, на бой, КПЗБ!”), а часам песня А. Гаўрылюка „Голова ж ты мая нелегальна...”

А. Гаўрылюк добра ўсвядоміў простую ісціну: барацьба за веды павінна таксама стаць і барацьбой за свабоду, бо, як гаварыў Гегель: не вук не свабодзен, паколькі яму супрацьстаіць чужы свет. Таму А. Гаўрылюк актывізаваў самаадукацыю, шмат чытаў, актыўна супрацоўнічаў з перыядычнымі выданнямі (газеты „Сельроб”, „Сила”). Адзін з улюбёных яго пісьменнікаў – А. Пушкін, невыпадкова паэма „Песня з Бярозы” напісана пушкінскім ямба. Да 40-годдзя ўз’яднання заходніх зямель Беларусі з БССР і Заходняй Украіны з УССР беларускія паэты Н. Мацяш, М. Рудкоўскі [1, 4] узнавілі паэму А. Гаўрылюка па-беларуску.

Як бачна, галоўная функцыя публіцыстыкі 20–30-х гг. заключаецца ў тым, каб, выяўляя грамадскую пазіцыю той ці іншай нацыянальнай меншасці, інтарэсы якой прадстаўляюць адпаведныя газеты і часопісы, забяспечыць рускіх, украінцаў, беларусаў і г. д. аб’ектыўнай інфармацыяй, якая і дапаможа насельніцтву Заходняй Беларусі выпрацаваць свае адносіны да палітычнай падзей. На

старонках перыядычнага друку выразна прасочваецца думка, што ў тыя часы такія паняцці, як барацьба за свабоду і барацьба за веды павінны былі стаць тоеснымі. Матэрыял газет і часопісаў дапамагаў жыхарам краю асэнсаваць іх сацыяльнае становішча і прадоўжыць змаганне за нацыянальную ідэю ўжо ў новых гістарычных умовах, спрыяў духоўнаму ўдасканаленню асобы, фарміраванню эстэтычнага густу чытачоў.

Літаратура

1. Гаўрылюк А. Песня з Бярозы (пераклад М. Рудкоўскага) // Заря.– 1979.– 11 сентября.
2. Газеты „Под небом Полесья”, „Наша воля”, „Брест над Бугом”, „Вікна”, „Меч”, „Голос правды”, „Сельроб”, „Сила”.– Дзяржархіў Брэсцкай вобл.
3. До тебе, свеце...: Украінська літаратура Берестейщини.– К.: Укр. Центр духов. культуры, 2003.– 544 с.
4. Калеснік У. Час і песні. Літаратурныя нарысы і партрэты.– Мн.: Дзяржвыд БССР, 1962.– 237 с.
5. Мілеўскі Ян Ежы. Заходняя Беларусь: да пытання тэрыторыі і насельніцтва // Беларускі гістарычны часопіс.– 1998.– № 3.

УДК 821.112.2.09+821.161.3.09

Андрій Бураў

“ФАЎСТ” ГЁТЭ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Статья посвящена трагедии И. В. Гёте „Фауст”, изучению истории и особенностей её перевода на белорусский язык. Автор уделяет внимание достоинствам и недостаткам перевода, сравнивает отрывки из оригинального и переводных (переводы А. Дударя и В. Сёмухи) текстов трагедии.

Ключевые слова: развитие литературы, трагедия „Фауст”, художественный перевод.

Бурав А. „Фауст” Гете в білоруській літаратурі. Стаття присвячена трагедії І. В. Гете „Фауст”, вивченню історії й особливостей її перекладу на білоруську мову. Автор приділяє увагу також недолікам перекладу, порівнює уривки з оригінального і перекладного (переклади А Дударя та В. Сьомухи) текстів трагедії.

Ключові слова: розвиток літератури, трагедія „Фауст”, художній переклад.

Burav A. „Faust” of Gete in Byelorussian literature. The article deals with the history and peculiarities of the translation of I. V. Goethe’s “Faust” into the